

علی اصغر پتگر در سال ۱۲۹۲ (مطابق شناسنامه ۱۲۹۷)، در تبریز به دنیا آمد. پدرش مشهدی حسن کلاهدوز، به کلاهدوزی و پوستین دوزی اشتغال داشت و با خانواده خود یک کارگاه قالی بافی را نیز اداره می کرد. در همان مکان، علی اصغر و برادر کوچک ترش جعفر، بتدریج با طرح و رنگ آشنا شدند و تمایل و توانایی بسیار در نقاشی از خود نشان دادند.

وی تحصیلات ابتدائی را در تبریز گذراند و به همراه برادرش تحت تعلیم استاد میرمصور ارژنگی، از نقاشان سرآمد تبریز و دانش آموخته نقاشان روسی و نقاشی واقع گرا، به آموختن نقاشی پرداخت. سپس در ۱۴-۱۳۱۲، همراه برادر خود - جعفر - و به سفارش و توصیه میرمصور، تبریز را به بهانه آموزش نقاشی و کسب علم از محضر استادان مدرسه صنایع مستظرفه، با کالسکه به قصد تهران ترک کرد. مدرسه صنایع مستظرفه آن زمان که هنوز دانشگاه در ایران تأسیس نشده بود، حکم دانشگاه را داشت و نقاشانی مانند علی محمد حیدریان - حسین خان شیخ و اسماعیل آشتیانی، از اساتید آن روزگار بودند.

حضور او در تهران مقارن با اوج نقاشی کمال الملکی و شاگردان اوست. آموزش دیدگان این مدرسه، که در شهرهای دیگر به تأسیس مدرسه صنایع مستظرفه - از روی شکل مدرسه پایتخت - روی آوردند، از پی همین اندیشه کمال الملکی، رو به واقع گرایی و طبیعت نگاری آورده و در حقیقت با نوعی نقاشی که بیشتر به معنابخشی و ارتباط همگانی نزدیک بود، عنوان نقاشان سبک کلاسیک از نوع کمال الملکی نام گرفتند؛ و این در شرایطی بود که با به پایان رسیدن قرن و شروع قرن جدید، هویت جهان سوم به دو شقه قبل (کلاسیک) و اکنون (نو - مترقی - جدید) تبدیل شده بود.

در مدرسه نقاشی تبریز، نیز میرمصور و دیگران تأکید داشتند که نقاشی به منزله تغییر چیزها یا از چهره انداختن چیزها نیست، بلکه مجازی کردن حقیقت بیرون از تابلو است، تا جایی که شخصیت درون تابلو - که غالباً نیز باید تهی دست و فقیر باشد - نفس کشیدنش به نظر آید و در حقیقت، اشیا آن چنان به جلوه گری درآیند که گویی قابل استفاده اند.

این نوع آموزه ها در نوجوانی، علی اصغر را خُبره کپی کاری و به عینه کشیدن دنیای بیرون بر بوم کرد، آن چنان که در نخستین روزهای حضور در پایتخت توانست در نقاشخانه جهان نما مشغول به کار شود. این نقاشخانه از اولین تابلوسازان سردر مغازه های لوکس تهران بود، و به واسطه رفیع حالتی نیز پرده های نمایش نامه های گراند هتل و چند محل نمایش دیگر را سفارش می گرفت. علی اصغر، علی رغم کار در نقاشخانه، به سرعت وارد جریانات هنر نقاشی در پایتخت می شود. کسی به او می گوید، حسین شیخ، که جوان ترین معلم مدرسه مستظرفه است، روزهایی از هفته را در کافه قنادی لاله زار با شاگردان و نقاشان جوان دیگر مجلس آرای می کند. با شناخت حسین شیخ، علی اصغر وارد هنرستان هنرهای مستظرفه می گردد و از همو - که عکاسی خُبره و درجه یک نیز هست - عکاسی می آموزد.

حضور پتگر با شاگردان دیگر در گروه گردی های حسین شیخ، از اتفاقات مهم هنر نقاشی در دهه دوم قرن جدید در تهران است. علی اصغر پس از گذران چند سال در مدرسه با کسب مدرک مراحل عالی آموزش، از آن جا فارغ التحصیل می شود. او در عین حال که حرمت استادان را پاس می داشت، از نظام آموزشی و شیوه تدریس محافظه کارانه آن ها چندان خرسند نبود، لذا به محض دریافت مدرک لیسانس، به اتفاق برادرش جعفر، اولین کلاس آزاد نقاشی را در خیابان نادری - کوچه نوبهار - در سال ۱۳۱۹ پایه گذاری کرد که بعدها محل دیدار بسیاری از هنرمندان از جمله: اسماعیل آشتیانی، علی اکبر صنعت زاده، حسین خان شیخ، صادق چوبک، منوچهر ویشکایی، وارطانیان، منوچهر شیبانی، جلیل ضیاپور، جعفر شریعتمداری (درویش)، صادق هدایت، نوشین، سیمین بهبهانی، سیمین دانشور، رهی معیری، پروین اعتصامی شهریار، نیما، و بزرگ علوی شد.

به علت حضور او به عنوان معلم در هنرستان بانوان، زنان تهرانی به آموزشگاه آزاد او هجوم آوردند. کارگاه او را اولین کلاس آزاد نقاشی بانوان در ایران می دانند؛ و با توجه به سال تأسیس (۱۳۱۹)، او را باید از جمله اولین خدمتگزاران به فرهنگ بانوان، در ایران جدید دانست. فروغ فرخزاد، کلارا آبکار، شوکت شقاقی، بهجت صدر، منیژه مساعد، ژینوس هاشمی، مهربانو زندشاهی و هنرمندان بسیار دیگری نیز در کلاس پتگر آموزش می دیدند.

در ۱۳۲۰، علی اصغر و جعفر نام فامیلی خود را از برادران اکبری به پتگر تغییر دادند و او تخلص (ا- پتگر) را برگزید. پیشتر در کلاس‌های تاریخ تمدن، پتگر این کلمه فارسی پهلوی را، از استادش کسروی شنیده بود، که به معنای تصویر و تصویرگراست. در حقیقت، کار حرفه‌ای او نیز از ابتدای دهه ۲۰ شروع شد. ا- پتگر از ۱۳۱۹ تا ۱۳۲۴ آثاری با آبرنگ و رنگ روغن به شیوه کمال الملک و شاگردانش به وجود آورد. در دهه ۲۰ نیز او را نقاشی کم کار می‌بینیم؛ چون به موازات اداره نقاشخانه، سمت معلمی در هنرستان بانوان را نیز دارد. این هنرستان، که پیشتر با نام هنرستان نسوان شناخته می‌شد، وابسته به مدرسه صنایع قدیمه بود و مهم‌ترین هنرمندان قرن جدید را از میان دختران تهرانی، به جامعه هنر شناساند. به حق پتگر، پرکارترین و پرشاگردترین مدرس زمان خود بود. بسیاری از اساتید نسل‌های بعدی، از شاگردان او هستند.

سبک کار ا- پتگر تا سال‌ها تحت تأثیر هنر کمال‌الملک و آشتیانی است. ولی در عین حال وی از نخستین کسانی بود که طرز قلم زدن شاگردان کمال‌الملک را رها کرد و به شیوه‌ای متفاوت با شیوه‌های گذشته روی آورد و از قلم‌های درشت‌تری استفاده کرد. بعدتر با تأکید جلیل ضیاءپور، به شناخت شاخه مهم‌تری از نقاشی کلاسیک دست می‌یابد و شیفته عالم رنگ در نزد رپین می‌شود. رپین، که از نمایندگان برجسته نقاشی رئالیسم انتقادی روس است، تأثیری شدید بر پتگر می‌گذارد، آن چنان که تا سال‌های آخر عمر همچون رپین، رنگ‌های قهوه‌ای تیره استفاده می‌کرد و حتا همچون رپین، به دنبال نقاشی تک چهره (پرتره) از کسانی بود که همچون شخصیت‌های آثار داستایوفسکی، چهره‌هایی پر از درد و رنج و یأس داشتند.

او در ۱۳۳۰ محل کلاس خود را (که پیشتر در سال ۱۳۲۳، از خیابان نادری، کوچه نوبهار، به منوچهری منتقل شده بود) تغییر داد و مستقل از برادرش جعفر در چهارراه جمهوری (کنونی، کوچه سیمرغ) شروع به کار کرد. در ابتدا به سبک کلاسیک‌گرایش داشت و همچون هر تازه‌کاری در نقاشی، به دقایق و ظرائف اثر می‌پرداخت و اصول آکادمیک و دانش اولیه طراحی و نقاشی را وفادارانه اجرا می‌کرد. البته در خلال این وفاداری به اصول، می‌توان به حضور خلاقانه و بدعت‌گذارانه او در کمپوزیسیون‌ها، نورها و تقسیمات صفحه و حسی که به کار می‌بخشید و آن را منحصر بفرد می‌کرد، اشاره کرد. پس از این به ناتورالیسم متمایل شد، ولی کارهای او از لحاظ سوژه، رئالیستی محسوب می‌شوند. سال‌های ۱۳۳۴ تا ۱۳۳۹ - بجزوچه ورود مکتب‌های جدید هنری به ایران - دوره طبع آزمایشی‌های پتگر و آفرینش آثاری به سبک‌های امپرسیونیسم و اکسپرسیونیسم بود، آثاری که در آن زمان به نحو بارزی نوآوری به شمار می‌آمد، ولی پتگر به واقع‌گرایی بازگشت.

در آثار او، شخصیت‌های اصلی، بیش‌تر مردم زحمت‌کش، همچون کارگران، پیشه‌وران، دایه‌ها، پیش‌خدمتان و انسان‌های دوره‌گرد و بی‌خانمان هستند که از نظر هنرمند بار سنگین خدمات انسانی و اجتماعی را به دوش می‌کشند و مظلومانه به حیات پر مشقت، ولی پر از صفا و صمیمیت خود ادامه می‌دهند. ا- پتگر هرگز حقارت و غبار فقر را در چهره آنان رقم نزد، بلکه همواره خرسندی و قناعت و سلامت و استغنائی درونی آنان را در آثار خود تأکید می‌کرد و در این رابطه از رنگ آمیزی درخشان و شاداب و گرمای حیات بخش آفتاب تهران، برای رساندن منظور خود کمک می‌گرفت.

پتگر تا حدود زیادی از طوفان موج‌های نو و مدرن پرهیز می‌کرد. این پرهیز آگاهانه او از حرکت‌های مدرن، تا حدود زیادی ریشه در باورهای شخصی او نسبت به هنر و رسالت هنری او داشت و اساساً تکلیف دیگری، جز آنچه غرب به آن می‌اندیشید، برای هنر قائل بود.

در سال ۱۳۴۲، هشتاد اثر خود را که مربوط به دوره‌های متفاوت کار هنری اش بود، در آتلیه خود به نمایش گذارد. این نمایش که هم‌زمان با چهارمین بینال ایران بود، در محافل فرهنگی و ادبی بحث برانگیز شد و باعث شد که تماشاگران و منتقدان آثار نقاشی، در قیاس بین آثار به نمایش گذاشته شده در بینال و آثار پتگر، مقالاتی نوشتند.

از سال ۱۳۵۵ کلاس‌هایش را که در چهارراه جمهوری بود، به فرزندانش نامی و نیما واگذار کرد و برخی از شاگردانش را در منزلش تعلیم داد. در این سال‌ها بیشتر به غزل سرائی پرداخت و کتاب اشعارش به نام، رنگین کمان، را در سال ۱۳۶۰ به چاپ رساند.

از سال ۱۳۶۷ از بیماری قلبی رنج می‌برد. در روز پنج‌شنبه ۱۷ اردیبهشت ۱۳۷۱، در ۷۹ سالگی، آخرین کلاس نقاشی اش را به علت بیماری تعطیل کرد و در عصر همان روز به علت سکت قلبی درگذشت.

منابع:

مجله تندیس / داریوش کیارس

encyclopaediaislamica.com

آدینه، ش ۷۰ (اردیبهشت ۱۳۷۱)؛ محسن ابراهیم، از گذشته‌های دور تا هم‌اکنون و دیگر هیچ، فصلنامه هنر، ش ۲۲ (تابستان - پاییز ۱۳۷۱)؛ زنان، سال ۱، ش ۴ (اردیبهشت ۱۳۷۱)؛ علی شهاب، یادای از استاد علی اصغر پتگر، کلک، ش ۷۲ (خرداد ۱۳۷۱)؛ جلیل ضیاءپور، از رنگمایه‌های خاکستری تا سبزه‌ها، آبی‌ها، و بنفش‌ها، فصلنامه هنر، ش ۲۲ (تابستان - پاییز ۱۳۷۱)؛ کیهان فرهنگی، سال ۹، ش ۴ (تیر ۱۳۷۱)

تنظیم: مانی پتگر

- ۱۳۲۴ نمایشگاه انفرادی- در آتلیه شخصی- خیابان منوچهری- تهران
- ۱۳۲۴ اکسپوزیسیون بزرگ تهران- دریافت نشان طلا
- ۱۳۳۰ روابط فرهنگی ایران و شوروی- تهران
- ۱۳۳۲ نمایشگاه انفرادی- در آتلیه شخصی- چهارراه جمهوری، کوچه سیمرغ- تهران
- ۱۳۳۶ فستیوال هنری ورشو- دریافت نشان طلا (ولی به علت کیفیت پائین کارها، جایزه را نپذیرفت)- لهستان
- ۱۳۴۴ نمایشگاه انفرادی- در آتلیه شخصی و در اعتراض به هنرمدرن- چهارراه جمهوری، کوچه سیمرغ- تهران
- ۱۳۵۳ نمایشگاه نگارگران ایران- موزه هنرهای معاصر، تهران
- ۱۳۷۱ گالری سیحون- تهران- ۱۹ اردیبهشت- به مناسبت درگذشت ا- پتگر (۱۷ اردیبهشت)
- ۱۳۷۶ نمایشگاه انفرادی، به مناسبت پنجمین سال درگذشت- موزه هنرهای زیبا، کاخ سعدآباد- تهران ۱۳۷۶، ۱۸ خرداد
- ۱۳۸۴ نقاشان واقعگرا و فرا واقعگرا- فرهنگ سرای نیاوران- تهران ۱۲ آذر ۱۳۸۴